

Landbrugets Produktionsøkonomi ved forskellig Driftsorganisation og Arbejdseffektivitet¹⁾.

Af Forstander *Johs. Ridder.*

Ved en Bedømmelse af Udviklingen i Driftsorganisation og Arbejdseffektivitet i dansk Landbrug maa Landets særlige Struktur med Hensyn til Naturforhold og Ejendomsbesiddelse tages i Betragtning. Jordbund og Klimaforhold egner sig saaledes hverken for ensidig Korndyrkning eller Græsningsdrift, men for en alsidig Driftsform med gode Betingelser for Rodfrugtdyrkning og dermed et stort Husdyrhold. I store Træk dyrkes Halvdelen af Arealet med Kvægfoder. Det meste af Kornet anvendes under normale Forhold ogsaa til Foder, hvilket i Forbindelse med en betydelig Import af Oliekager og Foderkorn bevirker, at rundt regnet 80 pCt. af Landbrugets Bruttoudbytte hidrører fra Husdyrholdet.

Denne Driftsform har imidlertid ogsaa sin Begrundelse i den gældende Ejendomsfordeling. 51,7 pCt. af samtlige Landejendomme har saaledes et Areal paa under 10 ha, 46 pCt. mellem 10 og 60 ha og 2,3 pCt. over 60 ha, og de beslaglægger henholdsvis 16,6, 67,8 og 15,6 pCt. af Landbrugsarealet. I Kraft af Landets Lovgivning har det i Aarhundreder været forbudt at nedlægge og sammenlægge bestaaende Brug, og i det sidste halve Aarhundrede har man tilmed gennem Statsstøtte fremmet Udstykningen af større Gaarde og Oprettelse af nye Smaabrug.

Med Hensyn til Besiddelsesforholdene skal oplyses, at ca. 95 pCt. af samtlige Landbrugsejendomme drives af Ejeren selv, og kun 5 pCt. er Forpagtere.

Disse Forhold paavirker ogsaa Spørgsmaalet om Landbrugets Arbejdskraft, fordi Familiens egen Arbejdsindsats er af stor

¹⁾ Efter Foredrag holdt ved „Den ottende internationale Kongres for rationel Driftsorganisation“ (The eighth international management congress) i Stockholm Juli 1947.

Betydning. Af den samlede Arbejdsstyrke i Landbruget, der i 1945 svarede til 433 000 Helaarsarbejdere, udgjorde saaledes Brugerens og Hustruens Andel 172 000.

Arbejdskraft, Maskinanvendelse og Produktionens Størrelse.

De officielle Tællinger viser, at frem til omkring 1930 stiger Antallet af beskæftigede Personer i Landbruget (delvis gennem Udstykningen), og samtidig øges Produktionen stærkt. Omkring 1880, hvor man gik over til at lægge større Vægt paa Husdyrproduktionen, udgjorde Landets samlede Høst kun ca. 40 Mill. A. E., og med omtrent uændret Størrelse af Landbrugsarealet stiger den med over 150 pCt. til Aarene omkring 1930, dels i Kraft af et større Høstudbytte pr. ha — af Korn steg saaledes Foldudbyttet fra ca. 16 hkg pr. ha omkring 1880 til ca. 25 hkg omkring 1930 — og dels gennem en betydelig udvidet Rodfrugtdyrkning. Den aarlige Mælkeydelse steg samtidig fra omkring 1600 til godt 3400 kg pr. Ko.

Tabel 1. Arbejdskraft og Produktionens Størrelse.

	Aarsarbejdere i Tusinder	Høstudbytte, Mill. A. E.*)		Kornhøst, hkg Kerne pr. ha	Mælkeydelse, kg pr. Ko (4 ⁹ / ₁₀ Mm.)
		Korn	Ialt		
1910—14	480	22,0	70,3	19,6	2 953
1925—29	513	28,5	95,0	23,5	3 351
1930—34	506	31,2	106,6	25,3	3 414
1935—39	480	33,6	112,1	26,4	3 616
1940—44	458	32,5	109,0	26,0	2 992
1945	433	33,7	122,2	27,6	3 399

Fra 1930 til Krigens Begyndelse aftager Antallet af Medhjælpere ret stærkt, nemlig med næsten 40 000 eller godt 11 pCt. Alligevel øges Høstudbyttet kraftigt, og det samme gælder for Husdyrproduktionen. Denne Fremgang naaedes i Virkeligheden først og fremmest gennem et intensivt Forsøgs- og Oplysningsarbejde, hvorved Landmændene oplærtes til en mere rationel Udnyttelse af Arealet og Omsætning af Fodermidlerne gennem Husdyrholdet. Herigennem naaede man frem til en langt mere effektiv Udnyttelse af Arbejdskraften, men det understøttedes dog ogsaa af en øget Maskinanvendelse.

*) 1 A. E. = 100 kg Byg = 100 Foderenheder.

Under Krigen er Mangelen paa Arbejdskraft blevet endnu mere følelig. Samtidig er Lønningerne steget meget stærkt, og fra nu af er en yderligere Øgelse af Arbejdseffektiviteten blevet et af Landbrugets mest brændende Problemer, i hvert Fald for alle middelstore og større Brug, og Driftslederens Bestræbelser samler sig nu særlig om Midler til at formindske Behovet af det legemlige Arbejde, hvorved Anvendelsen af Maskiner kommer til at træde mere og mere i Forgrunden.

Tabel 2. Maskindækket Areal i pCt. af Landbrugsarealet.

	1923	1936	1944
Elektromotorer	31,6	62,5	71,8
Forbrændingsmotorer	14,2	22,1	13,6
Traktorer	4,9	9,1	9,8
Radsaamaskiner	60,8	75,2	81,8
Kunstgødningsspredere	10,4	14,6	24,9
Ajlenedfældere		5,8	31,8
Kartoffellæggere	6,7	4,8	4,3
Kartoffeloptagere	11,1	11,0	15,4
Roeoptagere		23,6	39,9
Slaamaskiner	75,9	82,4	82,7
Selvbindere	47,4	68,4	75,1
Tærskemaskiner	77,3	85,5	87,8
Halmpressere		37,7	51,9
Kværne	42,6	64,5	72,0
Malkemaskiner	1,3	5,0	32,4

Den i Tabel 2 anførte Maskinanvendelse bærer tydeligt Præget af, at man stedse har stræbt efter at øge Produktionen ved en forbedret Teknik, der i højere Grad har været rettet mod en Forøgelse af Produktionens Størrelse og Kvalitet end mod en egentlig Mekanisering med Henblik paa direkte Besparelse af Arbejdskraft. De sidste Aars Vanskeligheder med at faa Arbejdskraft træder imidlertid tydeligt frem i den stærke Fremgang i Anvendelsen af Malkemaskiner. Men atter her gør Ejendomsstørrelsen sig stærkt gældende, idet 83 pCt. af Gaardene med Besætninger paa over 100 Malkekøer har Malke-maskine mod ca. 60 pCt. for de middelstore Gaarde og kun godt 4 pCt. for de mindste Ejendommens Vedkommende.

Den mekaniske Trækkraft repræsenteres i første Række af

Elektromotorer, der kan anvendes i alle Ejendomsstørrelser. Men de anvendes kun ganske undtagelsesvis som Trækraft ved Markarbejder, og da Traktorerne kun benyttes paa de store Gaarde, og endnu i 1944 kun paa ca. Halvdelen af disse, vil det sige, at Markarbejdet og Transporten i aldeles overvejende Grad udføres ved Hestekraft. Forklaringen herpaa maa i nogen Grad — bortset fra Manglen paa egnede Traktorer til mindre Brug — søges i, at man hidtil er vejet tilbage for den store Kapitalinvestering, som en gennemført Mekanisering af Landbrugsarbejdet vilde kræve, fordi dansk Landbrug gennem de vanskelige Aar i 20'erne og 30'erne simpelthen manglede økonomisk Styrke dertil. Hertil kommer desuden, at Hesteholdet ikke blot er Trækraft, men ogsaa, og navnlig for de middelstore Gaarde, har været en produktiv Del af Bedriften gennem Opdræt og Salg af unge Heste, hvilket tydeligt fremgaar af følgende Tal, der viser, at Antallet af voksne Arbejdsheste stort set er uforandret, og i Aar med gode Konjunkturer for Opdræt og Salg af Heste — som under og efter de to Verdenskrige — har Antallet af Føl og Plage endda været større end for 30—35 Aar siden.

Tabel 3. Hesteholdets Størrelse.

1000 Stkr.

	Arbejds- heste	Føl og Plage	Heste i alt
1909—14	434	145	579
1920	442	160	602
1936	434	119	553
1944	443	195	638

Ændringer i Arbejdets Effektivitet.

Sammenholdes Landets Høstudbytte med Antal beskæftigede Helaarsarbejdere, har der bortset fra Krigsaarene været en uafbrudt Stigning i opnaaet Høstudbytte pr. Aarsarbejder.

Tabel 4. Aarligt Høstudbytte i A. E. pr. Helaarsarbejder.

1910—14	146,5
1915—19	136,0
1920—24	161,3
1925—29	190,4

1930—34	213,4
1935—39	232,6
1940—44	244,5
1945	282,1

Det næsten fordoblede Høstudbytte pr. Arbejder skyldes dels Stigningen i Høstudbyttet og dels den relativt store Nedgang i det beskæftige Antal Medhjælpere i Landbruget, der successivt har fundet Sted siden Begyndelsen af 1930'erne.

De følgende Tabeller, der alle hidrører fra Det landøkonomiske Driftsbureaus Undersøgelser, viser, at Arbejdseffektiviteten har været stærkt stigende for de forskellige Driftsgrene. Resultaterne fra saadanne Undersøgelser i Praksis vil altid udvise ret store Variationer, og ved Materialets Behandling har man *ikke* korrigeret for dette.

Tabel 5. Arbejdsforbrug pr. Malkeko og for hele Bedriften pr. ha.

	1922—25		1937—40	
	Timer aarlig pr. Malkeko	Timer aarlig pr. ha, hele Bedriften	Timer aarlig pr. Malkeko	Timer aarlig pr. ha, hele Bedriften
<i>a. Bønderbrug (10—50 ha).</i>				
Stor Kobesætning	162	394	134	349
Lille Kobesætning	165	286	149	275
<i>b. Store Gaarde (over 50 ha).</i>				
Stor Kobesætning	136	245	132	234
Lille Kobesætning	164	241	149	214

Tallene for Aarene 1922—25 viser, at hvor der holdes store Kobesætninger i Bønderbrugene, kræver Pasningen pr. Ko mindre Tid end ved de smaa Besætninger; men da de store Besætninger medfører et større Rodfrugtareal, bliver det samlede Arbejdsforbrug for hele Bedriften her 38 pCt. større. Det større Arbejdsforbrug skyldes dog ogsaa i nogen Grad, at en stor Kobesætning som Regel følges af et stort Svinehold, og Produktionen er derfor som Helhed væsentlig større i disse Brug. De store Gaarde viser samme Tendens som Bønderbrugene, dog er Forskellen for Koholdet endnu større, men mindre for hele Bedriften, fordi Kvæghold og Rodfrugtdyrkning som Helhed udgør en mindre Del af den samlede Produktion

her end for Bønderbrugene, medens Korndyrkningen er mere omfattende.

Oversigten for 1937—40 viser samme Tendens for forskellig Driftsform som i 1922—25; men det ses, at i Løbet af de 15 Aar er Arbejdseffektiviteten steget meget stærkt, idet Arbejdsforbruget pr. Malkeko trods en op imod 10 pCt. højere Mælkeydelse gennemgaaende er faldet med 10—20 pCt. og for hele Ejendommen med 5—10 pCt., skønt Høstudbyttet i samme Tidsrum er steget med ca. 40 pCt.

Tabel 6. Mælkeudbytte pr. Arbejdstime ved forskellig Mælkeydelse.

	I	II	III
1922—25			
kg Mælk pr. Ko	3855	3233	2724
kg Mælk pr. Arbejdstime	21,8	20,3	18,5
1937—40			
kg Mælk pr. Ko	4178	3576	2918
kg Mælk pr. Arbejdstime	26,8	23,1	22,3

Med faldende Mælkeydelse pr. Ko aftager den opnaede Mælkemængde pr. Arbejdstime; det vil sige, at ikke blot Omfanget af de enkelte Driftsgrene, som vi saa før, men ogsaa Intensiteten inden for disse har Indflydelse paa Arbejdets Effektivitet. Ogsaa denne Undersøgelse udviser en stærk Stigning i Arbejdseffektiviteten i Løbet af de anførte 15 Aar. En Undersøgelse over Høstudbyttets Indflydelse paa Produktmængde pr. Arbejdstime er udeladt, da den udviser ganske samme Billede som for Mælkeydelsens Vedkommende.

Tabel 7. Arbejdsforbrug pr. ha Foderroeareal og for hele Bedriften pr. ha. (Bønderbrug 10—50 ha).

	1922—25		1937—40	
	Timer aarlig pr. ha Foderroeareal	Timer aarlig pr. ha, hele Bedriften	Timer aarlig pr. ha Foderroeareal	Timer aarlig pr. ha, hele Bedriften
Stort Foderroeareal ...	379	356	309	325
Lille Foderroeareal	394	326	377	310

Ved det store Foderroeareal, 22 pCt. af det samlede Landbrugsareal, medgik i 1922—25 379 Arbejdstimer pr. ha Foder-

roer mod 394 Timer, hvor denne Afgrøde kun optog 15 pCt. af Arealet, medens Arbejdsforbruget for den samlede Bedrift samtidig aftog med 30 Timer pr. ha. I 1937—40 er Forholdet nogenlunde det samme, men Arbejdsforbruget er som Helhed faldet væsentligt — d. v. s. Arbejdseffektiviteten er steget kraftigt. Det vil bemærkes, at Nedgangen i Antal Arbejdstimer eller med andre Ord Stigningen i Arbejdseffekten har været størst i de intensive Brug.

Tabel 8. Arbejdseffektivitet ved forskellig Driftsplan.
(Gennemsnit for 2515 Bønderbrug 1928/29—1939/40).

	Gaarde med Dyrkning af Salgsafgrøder			Gaarde uden Dyrkning af Salgsafgrøder		
	Sukkerroer	Frø	Flere Salgsafgrøder	Stor Kobesætning	Middelstor Kobesætning	Lille Kobesætning
pCt. af Arealet	14,7	9,6	12,0	—	—	—
Malkekøer pr. 100 ha						
Landbrugsareal . . .	57,7	57,6	55,0	80,6	59,3	41,5
Arbejdstimer pr. ha i den samlede Bedrift	409	349	370	385	330	279
Opnaaet pr. Arbejdstime:						
Kr. Bruttoudbytte ialt heraf fra	1,64	1,80	1,78	1,87	1,79	1,67
Husdyrholdet	1,14	1,44	1,31	1,71	1,59	1,40
Planteavl	0,43	0,30	0,40	0,09	0,13	0,19

Gennem en længere Aarrække har man ved Bureauet foretaget Specialundersøgelser over Omsætning og Økonomi for middelstore Brug med en gennemsnitlig Arealstørrelse paa 30 ha, der er ensartede med Hensyn til Brugsstørrelse, Beliggenhed og Bonitet, men arbejder med en forskellig Driftsorganisation. Inden for de to Hovedtyper med og uden Dyrkning af specielle Salgsafgrøder er der skelnet mellem henholdsvis Arten af Salgsafgrøder og Kobestandens Størrelse. Hvad den førstnævnte Driftstype angaar, vil det bemærkes, at skønt en ikke lille Del af Arealet dyrkes med Afgrøder til direkte Salg, er Kobestanden i Forhold til det samlede Areal næsten lige saa stor som for Gaardene uden Salgsafgrøder med middelstor Ko-

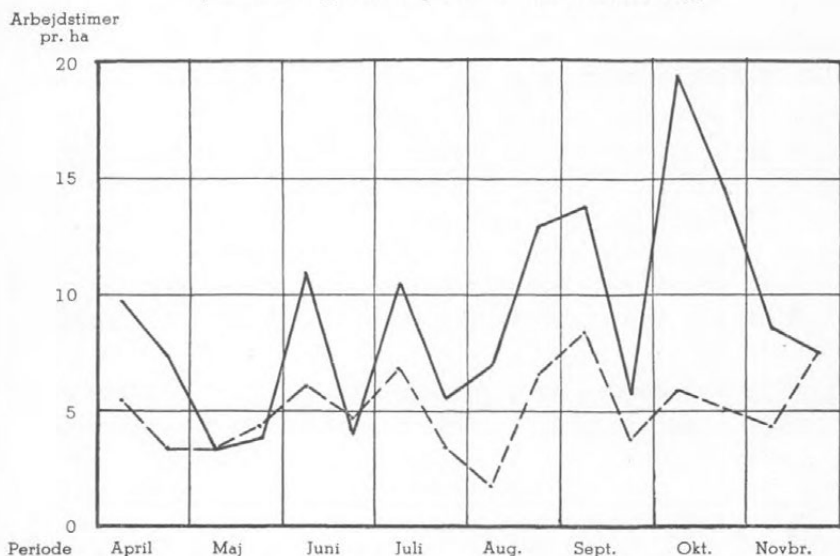
besætning, hvilket betyder en mere intensiv Udnyttelse af Markbruget med et stort Høstudbytte pr. ha, og dette betinger altid en større Produktion pr. anvendt Arbejdstime. Denne meget alsidige Driftsform, hvor de forskellige Husdyrproduktioner forenes med Dyrkningen af Specialafgrøder, giver i Almindelighed Mulighed for en ret jævn Fordeling af Arbejdet Sommeren igennem og dermed en mere effektiv Udnyttelse af Arbejdskraften. Iøvrigt viser Undergrupperingen efter Art af Salgsafgrøder, at Sukkerroebregene staar med det mindste og Frøgaardene med det højeste Bruttoudbytte pr. Arbejdstime. Aarsagen hertil maa søges i, at Sukkerroedyrkning kræver en stærk sæsonbestemt Arbejdsindsats, der ikke altid er tilstrækkelig godt afstemt med Gaardens faste Arbejdsstab, hvilket bevirker en noget svingende Beskæftigelsesgrad, ligesom en saadan Drift oftest følges af et stort Kornsalg og lille Svinehold. Arbejdet ved Frødyrkingen, især hvor man har flere Kulturer, kan ganske anderledes passes ind i den øvrige Bedrift; det samme gælder, hvor man dyrker flere Specialafgrøder, og for begge disse Typer af Brug er der opnaaet et kendeligt større Bruttoudbytte pr. Arbejdstime end for Sukkerroegaardene, hvilket, da Prisen som Gennemsnit for disse 12 Aar praktisk taget har været ens for samtlige Produkter, vil sige, at der er opnaaet en højere Arbejdseffektivitet.

Tallene for Gaardene uden Salgsafgrøder viser med al ønskelig Tydelighed, at den bedste Arbejdseffektivitet er opnaaet ved en intensiv Driftsform; ja, her er Bruttoudbyttet pr. Arbejdstime endog større end for Gaardene med Salgsafgrøder, fordi en Driftsform med stor Besætning og tilhørende Grovfoderavl kan gennemføres med en ret jævn Arbejdsbelastning med høj Beskæftigelsesgrad. Gaardene med de middelstore Besætninger staar lidt ringere, men lavest staar naturligvis Gaardene med de mindste Besætninger, fordi smaa Besætninger og et lille Rodfrugtareal, hvor der ikke dyrkes Salgsafgrøder, vil medføre et lille Høstudbytte pr. ha, hvorfor Arbejdsstyrken altid vil blive for stor i Forhold til Produktionens Størrelse.

Den stigende Arbejdseffekt, som de foregaende Tabeller

udviser, er som tidligere nævnt opnaaet gennem en forøget og rationaliseret Produktion, og først de senere Aars Mangel paa Medhjælp har tvunget Landbruget til at finde Udveje til en direkte Besparelse af Arbejdskraft. Men ogsaa her stiller det sig forskelligt for de forskellige Brugsstørrelser. I Husmandsbrugene er Arbejdskraften given gennem Familiens Størrelse, og Formaålet maa stadig være at udnytte denne Indsats saa effektivt som muligt. I Bønderbrugene, hvor fremmed Medhjælp er nødvendig, men hvor Brugene alligevel er for smaa til en gennemført Mekanisering, maa Driftsplanen lægges saaledes til Rette, at Arbejdsbehovet bliver saa jævnt som mu-

Fig. 1.
Arbejdsforbrug og Driftsorganisation Sommeren 1946.
(Antal Arbejdstimer pr. ha i samlet Markbrug).

Arealets procentiske Benyttelse.

	Korn	Foderroer	Kar-toffer	Græs	Lucerne	Frø	Areal, ha
A —————	43,4	14,8	7,2	31,0	3,6	—	30,4
B - - - - -	50,9	11,4	1,0	36,3	—	0,4	28,9

ligt i de forskellige Perioder, saa en lille fast Arbejdsstyrke kan overkomme Arbejdet. Dette kan medføre en vis Ekstensivering; men Malkemaskinens forholdsvis store Udbredelse i disse Brug i Forbindelse med en Del andre mindre Maskiner som Roeoptagere, Transportører, elektriske Hegn o. lign. og sidst, men ikke mindst, en forceret Indsats af Familien selv har dog indtil nu hindret en væsentlig Ekstensivering. De store Gaarde staar derimod over for udvidet Mekanisering gennem Traktordrift; men Vanskeligheden ved at fremskaffe disse Maskiner har hindret den ønskede Udvikling.

Som Eksempler paa det anførte henvises for Bøndergaardernes Vedkommende til Figur 1. Ejendom A har et meget intensivt Markbrug med et stort Areal med Foderroer og Kartofler, og Arbejdsbehovet udgør 152 Timer pr. ha som Gennemsnit for hele Markbruget. Det er imidlertid ikke alene stort, men ogsaa meget varierende til forskellig Tid, og foruden Brugeren og 2 faste Medhjælperes Arbejdsindsats maa der anvendes megen løs Medhjælp baade ved Roernes Pleje under Væksten, i Høsttiden og ved Rodfrugternes Optagning og Hjemkørsel. Der anvendes en Del Maskiner for at øge Høstudbytte og Kvalitet saasom Gødningsspreder, Ajlenedfælder, Vitriolsprøjte og Høvender, men ingen Traktor eller andre større arbejdsbesparende Maskiner. Det er som Helhed en meget intensiv Bedrift, men Arbejdsproblemet maa paa en eller anden Maade bringes i Orden, før det økonomiske Resultat kan blive tilfredsstillende.

Paa Ejendom B anvendes heller ikke særlige arbejdsbesparende Maskiner, men gennem den noget mere ekstensive Arealbenyttelse med et forholdsvis stort Kornareal og et lille Rodfrugtareal, hvoraf en væsentlig Del er Kaalroer, har man naaet at udjævne Arbejdsbehovet. Dette Markbrug kræver kun gennemsnitlig 86 Mandstimer pr. ha, og Arbejdet kan overkommes af Brugeren og en fast Medhjælper uden nævneværdig Benyttelse af løs Arbejdskraft.

Endelig skal anføres et Eksempel fra en større Gaard paa ca. 80 ha, der har haft samme Driftsleder gennem hele Perioden.

Tabel 9. Arbejdsforbrug, Mandstimer pr. ha.

	1923—24	1945—46
Markbruget	163,6	123,7
Husdyrholdet	196,9	148,3
Andre Arbejder	38,1	19,1
Ialt	398,6	291,1

Der er ikke nogen væsentlig Forskel i Arealbenyttelsen i de to Perioder, kun et ubetydeligt større Kornareal og lidt mindre Rodfrugtareal i 1945—46. Besætningen er ogsaa omtrent uændret, kun lidt færre Svin, Høstudbyttet af Korn er hævet fra ca. 30 til 37 hkg pr. ha, og Mælkeydelsen pr. Ko er ca. 3500 kg i begge Perioder, skønt Fodringsforholdene var særlig vanskelige i 1945—46 som Følge af Mangel paa Oliekager; men der dyrkes ogsaa en Del Lucerne paa Gaarden.

Trods den øgede Produktivitet er Arbejdsforbruget, som Tabellen viser, formindsket fra 399 til 291 Timer pr. ha eller med næsten 27 pCt. Aarsagen hertil maa i nogen Grad søges i forbedrede Arbejdsmetoder, men dog først og fremmest i en udbygget Maskinanvendelse. Der holdes Traktor med tilhørende Jordbearbejdningsredskaber, Traktorbinder, Negblæser, Tærskværk med alle Elevatoranordninger, Høvender, Høslæde, Optagemaskine til Roer og Kartoffler, gennemført Selvanding, elektrisk Hegn, Selvfodringsapparat til Svinene o. s. v. Denne fremsynede Driftsleder fik gennemført Mekaniseringen inden Krigen, og der er næppe Tvivl om, at det har betydet en økonomisk Gevinst. Dette er formentlig Vejen, de store Gaarde maa gaa i Fremtiden, saafremt de nuværende Arbejdsforhold vedvarer, thi herved kan man opretholde Produktionen og bibeholde den Produktionsretning, som dansk Landbrug har fulgt de sidste halvt Hundrede Aar, og som formentlig ogsaa vil være Danmarks Plads i Levnedsmiddelforsyningen i de kommende Aar.

Produktionsøkonomien.

Den stigende Produktion og øgede Effektivitet, der har fundet Sted i Landbruget gennem en lang Aarrække, har desværre ikke givet sig Udslag i en tilsvarende Forbedring i Landbru-

gets Produktionsøkonomi. Aarsagen hertil maa søges i, at *Pri-serne* paa Landbrugets Produkter stedse har været *faldende* i Forhold til de med Produktionen forbundne Omkostninger.

Sættes Indekstallet for Landbrugets Produktpriser og Omkostninger (ekskl. Kapitalrente) i Femaaret 1909—14 = 100, var det i 1938—39 steget til 128 for Produktpriserne, men til 172 for Omkostningerne, og selv efter den gunstige Prisudvikling for Landbruget i de første Krigsaar, hvor Indekstallet for Produktpriser steg til 228 i 1941—42, øgedes det for Omkostningerne til 311, væsentlig paa Grund af de stigende Arbejdsudgifter, og siden er Lønningerne yderligere steget, saaledes at de i 1945—46 er næsten 3 Gange saa store som i 1938—39.

Tabel 10. Omkostninger pr. 100 Kr. Produktionsværdi.

	Arbejds- omkostnin- ger	Vare- ind- køb	Andre Omkost- ninger	Ialt Omkost- ninger	Heraf	
					Faste Omkost- ninger ¹⁾	Variable Omkost- ninger
1916—20	23	24	33	80	38	42
1920—25	26	35	34	95	41	54
1925—30	26	39	42	107	51	56
1930—35	28	35	56	119	66	53
1935—40	29	31	50	110	62	48
1940—45	29	23	42	94	53	41
1945/46	37	25	42	104	57	47

Kræves den samlede Indsats af Produktionsmidler (herunder Forrentning af den samlede investerede Kapital og samme Vederlag for Familiens eget Arbejde, som hvis dette var udført af lejet Medhjælp) aflønnet med de i de paagældende Perioder gældende normale Tariffer, ses det, at under den første Verdenskrig og de nærmest følgende Aar arbejdede Landbruget med Overskud. I de følgende 15 Aar og især under Kriseperioden i første Halvdel af 30rne maatte Landmændene derimod give Afkald paa normalt Vederlag for egen Arbejds- og Kapitalindsats for at kunne dække de øvrige Omkostninger. Under den sidste Verdenskrig, hvor Produktpriserne steg stærkere end Omkostningerne, var der igen et mindre Over-

¹⁾ Herunder medregnet Arbejdsvederlag og Driftslederløn til Bru-
geren og hans Familie.

skud, omend ikke reelt set saa stort, som Oversigten viser, fordi Foringelsen af Produktionsapparatet som Følge af Mangel paa Raastoffer, Materialer og Arbejdskraft vil kræve øgede Udgifter i de kommende Aar, og disse Forhold har det været umuligt at indkalkulere ved Regnskabernes Opgørelse. I det første Efterkrigsaar kunde Rekonstruktionen endnu ikke paa-begyndes, og endda viser Oversigten, at den frembragte Produktionsværdi ikke har været tilstrækkelig til normal Aflønning af samtlige Produktionsfaktorer, fordi Produktpriserne har været faldende, samtidig med at stigende Importpriser og Lønninger har hævet Omkostningsniveauet yderligere.

Hvad de enkelte Omkostningsgrupper angaar, vil det bemærkes, hvor haardt de faste Omkostninger tyngede paa Produktionen i 30'ernes Kriseaar og endnu i de senere Aar er væsentlig højere end i de først anførte Perioder. Dette skyldes dels stigende Kapitaludgifter og dels de højere Lønninger. Den hurtigere Tilpasning af de variable Omkostninger hidrører fortrinsvis fra Vareindkøbene, idet Priserne paa Kunstgødning og Foderstoffer som Helhed har været ret gunstige i Forhold til Produktpriserne, idet de i store Træk har fulgt Variationerne i disse.

Afslutning.

Dansk Landbrug har gennem en lang Aarrække ved stigende Indsats af Raastoffer og Arbejde og med en stedse øget Effektivitet i Udnyttelsen af Produktionsmidlerne frembragt en stor Produktion, især af højt forædlede Husdyrprodukter, og dermed i væsentlig Grad bidraget til de nordvesteuropæiske Industrilandes Forsyning med værdifulde Levnedsmidler. De utilfredsstillende Priser paa Landbrugets Produkter i Forhold til Produktionsomkostningerne er delvis imødegaaet ved en stigende Effektivitet af de anvendte Produktionsmidler, og de senere Aars Mangel paa Arbejdskraft i Forbindelse med høje Lønninger nødvendiggør en yderligere fortsat Rationalisering og øget Effekt af navnlig den menneskelige Arbejdskraft, saafremt dansk Landbrug fortsat skal kunne opretholde en stor Produktion.
